

EKE HÍRLEVÉL

Egyházi Könyvtárak Egyesülése

4044 Debrecen, Kálvin tér 16.

VI. évfolyam

2009/3. sz.

Vándorgyűlés Gyulafehérvárott

Július 7. és 10. között a magyar egyházi gyűjtemények szakmai szervezetei eddigi legnagyobb szabású rendezvényüket tartották meg Gyulafehérvárott. Az egyházi könyvtárosok, levéltárosok és muzeológusok első ízben tartottak közös vándorgyűlést; egyben olyan vándorgyűlést, amelyre – ugyancsak első ízben – a mai ország területén kívül került sor. A meghívás a helyi gyűjteményektől érkezett, a rendezvény pedig abba az ünnepségsorozatba illeszkedett bele, amellyel a gyulafehérvári – történelmi nevén erdélyi – római katolikus egyházmegye (1991-től főegyházmegye) fennállásának ezredik évfordulóját ünnepelte.

A szoros értelemben vett konferencia két napon át tartott, fő helyszínül a hittudományi főiskola nagy előadóterme szolgált. Július 7-én a három szakmai szervezet különböző időpontokban tartotta meg közgyűlését, s ez a megoldás lehetővé tette az egyes gyulafehérvári gyűjtemények lépcsőzetes, csoportokra bontott megtekintését is.

Fölkerestük a Batthyanaeum (a név eredeti, latin alakját használom) könyvtárát, melyről itt érdemes megjegyezni, hogy a teljes gyűjteménynek csupán egyik – bár legértékesebb – része. Megtekintettük az érseki levéltárát, a teológiai főiskola könyvtárát, a megyei múzeumot és a mellette működő, országsszerte elismert restaurátorműhelyt. (A múzeum eredetileg kaszányaépület a Bach-korszakból: gazdag állományából itt se maradjanak említés nélkül Apulum római leletei, valamint a Bethlen-Rákóczi-kori fejedelmi palota izniki csempediszítésének maradványai. A restaurátorműhelyről pedig megemlíthető, hogy az egykori tisztí kaszinó épületében van, ahol annakidején Erdély Romániához csatlakozását is kimondták.) A felsorolt helyszíneken mindenütt az intézmény vezetője fogadta és vezette csoportjainkat.

Este a székesegyházban ökumenikus áhítaton vettünk részt, amelyen római katolikus, református és unitárius lelkész hirdette az ígét. A továbbiakban Kovács András építész- és művészettörténeti szempontból mutatta be egyetlen fennmaradt középkori székesegyházunkat; végül a főpapi kriptát tekintettük meg.

A másnapi előadások csoportosításában a szakmaiság – könyvtár, levéltár, múzeum – érvényesült, párhuzamosan azonban nem folytak előadások, ezért elvben mindenki mindent végighallgathatott. A tartalmi összeállítás a vendéglátók arányérzékét bizonyította. Az erdélyi – ráadásul dél-erdélyi – helyszín egyelőre rendkívüli, s míg Magyarországon elfogadható az a gyakorlat, hogy a házigazdák főként régióban, egyházmegyében, saját állományban gondolkodnak, Erdély esetében indokolt, hogy ez országnyi terület magyar egyházi gyűjteményügyéről valamelyest átfogó képet kapjanak a – nagyjából magyarországi – résztvevők. Az átfogó bemutatást most azonban úgy kellett elvégezni, hogy a program szervesen kapcsolódjék a vendéglátó egyházmegye saját évfordulójához. A kettős szándék végül sikeresen megvalósult: Gyulafehérvár gyűjteményeit részletesebb, más erdélyi gyűjtemények, ill. az erdélyi gyűjteményügy egészének helyzetét általában vázlatosabb, de igényes referátumok tárgyalták.

Így Marton József az ezeréves egyházmegye történetének néhány sajátos vonását emelte ki. Ileana Dârjă a Batthyanaeum történetéről és jelentőségéről, Doina Hendre Bíró egy 1912-ben megrendezett gyulafehérvári tudományos konferenciáról tartott előadást. Kurta József az erdélyi református könyvtárak közös sajátosságait és jelenbeli gondjait tárta fel, míg Bíró Gyöngyi egyetlen gyűjtemény – a kolozsvári unitárius főiskola régi könyvtára – történeti bemutatására vállalkozott. Schmidt Dániel ugyancsak egyetlen, de viszonylag modern állomány – a szatmárnémeti Bibliotheca Laurenziana – korszerű feltárási munkáját ismertette.

A múzeumi témában Mihály Ferenc az erdélyi templomok fából készült műtárgyairól nyújtott vázlatos képet. H. Kolba Judit és T. Németh Annamária a gyulafehérvári egyházmegye plébániáin évtizeden át végzett műtárgyleltározás tapasztalatairól és eredményeiről számolt be. Az erdélyi református egyházkerületben ez a munka később kezdődött: a kibontakozó felmérésről Tamásné Horváth Iringó beszélt. A témából fakadt, hogy valamennyi előadó vetítéssel kísérte beszámolóját.

Az archívumokról szólván Szögi László a gyulafehérvári érseki levéltár, valamint az Erdélyi Katolikus Státus levéltárának történeti forrásértékét méltatta, Bernád Rita pedig a gyulafehérvári egyházmegye gyűjtőlevéltárainak helyzetét ismertette. Itt kapott helyet, de valójában a könyvtári tematikához kapcsolódott Emődi András előadása a váradi és a szatmári római katolikus egyházmegye régi könyvállományainak összegyűjtéséről, rendezéséről és feldolgozásáról. Sipos Gábor az erdélyi református levéltárügy vázlatos áttekintését nyújtotta, sőt a szakmai utánpótlás nevelésére is kitért. Thomas Sindilariu beszámolója a brassói Fekete Templom levéltárának utolsó ötven évét (1958-2008) ölelte fel: így e ponton a konferencia meghaladta a szorosan vett magyar tematikát. Végül Molnár B. Lehel az erdélyi unitárius egyházban folyó levéltári munkát ismertette.

Még e zsúfolt napon megtekintettük az érseki palotát, s benne Márton Áron püspök eredeti formájában megőrzött lakrészét. (A palota lényegében az I. Rákóczi György által befejezett, s azóta számos pusztulást és

EKE HÍRLEVÉL

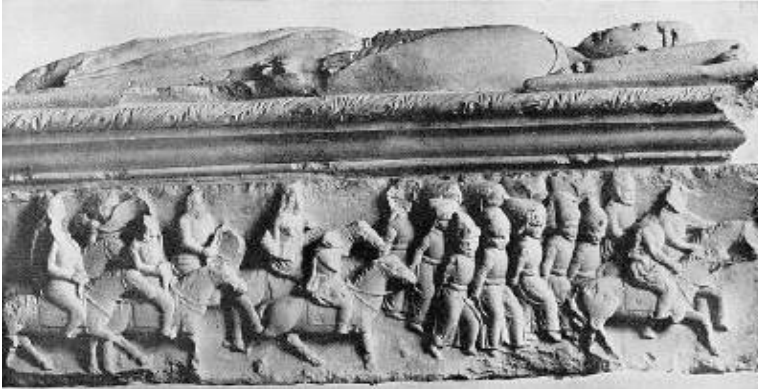
Egyházi Könyvtárak Egyesülése

4044 Debrecen, Kálvin tér 16.

VI. évfolyam

2009/3. sz.

átépítést látott fejedelmi rezidencia legrégebben – részben már a 13. században – megépült nyugati harmada; a csatlakozó kétharmad – rendőrségi, hatósági kézen lévén – nem látogatható.) Az 1716-1739 közt épült Vauban-jellegű nagy erődítmény – az egykori Károlyfehérvár – gazdag szobrászati kiképzésű Felső Károlykapuját ugyancsak fölkerestük.

Este a székesegyházban két kolozsvári kórus adott hangversenyt. Jóvoltukból a középkori magyar gregoriánus, illetve az I. Rákóczi György által kiadatott 1636-os *Öreg Graduál* anyagából kaptunk ízelítőt. Ugyanezen a napon nyílt meg az érseki palotában az egyházmegye millenáris kiállítása – többek között a magyar középkor kiemelkedően szép emlékeivel –, amelyet a hangverseny után tekinthettünk meg. Végül a palotaudvaron az érsekség fogadást adott a vándorgyűlés résztvevőinek. A távollevő Jakubinyi György érseket ez alkalommal *Tamás József* segédpüspök képviselte. A hangulatos együttlétet egy hirtelen jött nyári vihar zavarta meg, így a fogadás a palota nagy ebédlőjében végződött.

Július 9-én, csütörtökön Fehér és Hunyad megye néhány magyar, és egy román emlékhelyére látogattak el a vándorgyűlés tagjai. A délelőtti, északi túra Fehér megyét, az ebéd utáni, déli kirándulás Hunyad megyét célozta. A művészettörténeti látnivalókat az egész útvonalon *Kovács Zsolt* mutatta be. Magyarigen szép későbarokk templomának kertjében Bod Péter és néhány családtagjának síremlékét, magában a templomban pedig a Bod Péter-kamarakiállítást láthattuk. Boroskrakkó 13. század végi szász temploma a fejedelmi korban lett a magyar reformátusoké; a 16. században két oldalhajóját elbontották, de egyhajós formájában is impozáns épület. *Kudor Botond* lelkész itt elmondta, hogy Magyarigen és Boroskrakkó népessége ma már román, s a templomokat így csupán alkalmanként – főként kirándulók számára – használják. Nagyenyeden a Bethlen Gábor Kollégium régi könyvtárát *Györfi Dénes* mutatta be. A munkaszobában megtekinthettük a 19. századközép magyar színjátszásának emlékeiből rendezett kiállítást, majd a kollégium Erdély-szerte ismert, gazdag természetrajzi gyűjteményét is fölkerestük.

A déli útvonal első állomása Vajdahunyad volt: a részben későgótikus, részben reneszánsz várkastély Délkelet-Európa talán legszebb ilyen emléke. A demsusi templom a 13. századi román jelenlétet mutatja Hátszeg vidékén: újrashasznosított római sírköveivel különleges, míg 15. századi, a Palaiologosz-reneszánsz hatását tükröző freskói művészi szempontból is jelentősek. Szintén a hátszegi medencében található Óraljaboldogfalva magyar református temploma: a 13. századi szép egyhajós templom belsejét elhalványult, de igen nagy kiterjedésű Károly Róbert-kori freskók díszítik. Ugyanitt *Bódis Miklós* lelkész a szórványhelyzet sajátosságairól nyújtott színes és elgondolkodtató képet.

A vándorgyűlés tapasztalatait summázva, talán az alábbiakat írhatjuk: a szoros keretek között is érzékelhető volt, hogy a magyarországi és az erdélyi egyházi gyűjteményügy szerkezeti-aránybeli különbsége leginkább a muzeológia területén jelentkezik. A résztvevők néhány előadás – valamint a helyszíni látogatások – alapján már tapasztalhatták, hogy a Királyhágón túli terület későközépkori ill. reneszánsz emlékanyaga aránylagosan jóval nagyobb súlyt képvisel, mint magyarországi megfelelője. A másik különbség, hogy ez a későközépkori ill. reneszánsz anyag Erdélyben igen tekintélyes részben a protestáns egyházak tulajdonában van. (E szempontból föltétlenül igaz, hogy az erdélyi protestantizmusnak a mai Magyarországon leginkább Szatmár a folytatása.)

Bár a szórványhelyzet önmagában nem gyűjteményügyi sajátosság, következményeiben annál inkább rányomhatja bélyegét erre a szakterületre. Fehér megye nemcsak Magyarországhoz, hanem Erdély és a Partium többi részéhez képest is különleges helyzetben van: Gyulafehérvár és Nagyenyed kiemelkedően fontos gyűjteményeinek helyi hátterét egy négyszázaléknyi – olvadozó – kisebbség képezi. Ez akkor is nagyon sajátos helyzet, ha a bázis – legalábbis a nagy gyűjtemények esetében – nem egyszerűen, talán nem is elsősorban a helyi négy százalék.

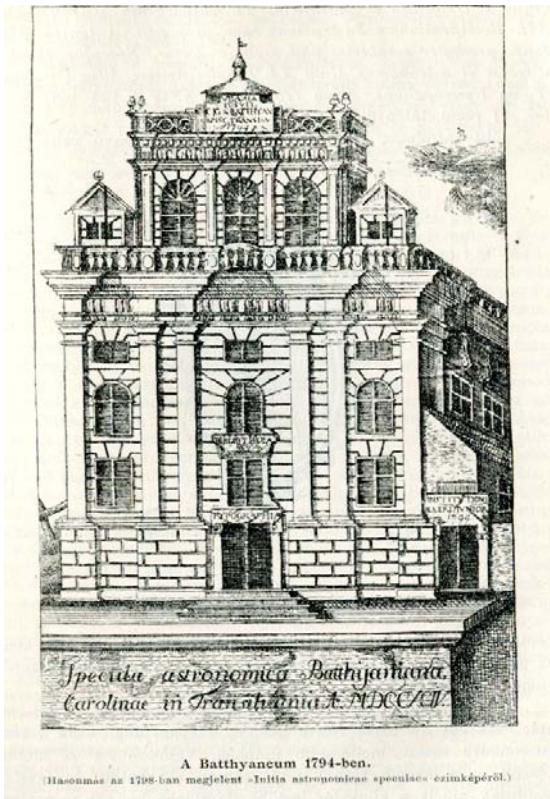
EKE HÍRLEVÉL

Egyházi Könyvtárak Egyesülése

4044 Debrecen, Kálvin tér 16.

VI. évfolyam

2009/3. sz.

Könyvtárosi oldalról említésre méltó, hogy a vándorgyűlés tagjai három fontos – 50.000-100.000 közötti kötettségű – gyűjteményt látogattak meg, s hogy e három gyűjtemény jellegében erősen különbözik. Gyulafehérvárott a Batthyanaeum könyvtára Batthyány Ignác gróf (1741-1798, 1780-tól erdélyi püspök) bibliofil szenvedélyének és egyháztörténeti érdeklődésének gyümölcse, bár az állományt Batthyány püspök utódai is jelentősen fejlesztették. Mintegy háromszáz kódexével és mintegy hatszáz ösnyomtatványával a mai Románia területén őrzött 16. század előtti könyvállomány nagyobb részét is magába foglalja. A 812-ben készült *Lorschi Evangelarium*, más néven *Codex Aureus* valószínűleg a magyar könyvgyűjtés történetének legnagyobb nyeresége, a Karoling reneszánsz igen becses emléke. Másrészt a 16-17. századi nagy európai nyomdákat, nyomdászdynasztiákat reprezentív kiadványok tömege képviseli a Batthyanaeumban, s föltétlenül utalni kell a könyvtár hungarisztikai vagy szlavisztikai szempontból páratlan értékeire.

A gyűjteményt a második világháborút követően államosították: a Román Nemzeti Könyvtár fiókkönyvtára lett, s az egyházmegye 1989 után sem kapta vissza. 1998-ban született ugyan egy kormányrendelet, miszerint a könyvtárat és épületét visszaszolgáltatják eredeti tulajdonosának, végrehajtására azonban ez ideig nem került sor. Bár a kommunizmus időszakában a gyűjtemény

számos fontos darabját Bukarestbe szállították, a törzsállományt ma is eredeti helyén, az egykori trinitárius kolostorban őrzik: ez az épület a rend II. József kori feloszlata után a helyőrség használatába került, de Batthyány püspököknek végül sikerült megszereznie gyűjteménye számára.

Gyulafehérvárott a papi szeminárium 1753-ban kezdte meg működését. Az intézmény (mai nevén Gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet) könyvtára ugyanettől az időponttól datálódik, tehát több mint két és fél évszázada szolgálja az erdélyi katolikus papképzést. A kommunista hatalom idején történetének legsúlyosabb korszakát élte, de a közelmúltban mind a beszerzés, mind a feldolgozás, mind a raktározás terén jelentős változásokon ment át: láthatóan élő és fejlődő gyűjtemény.

A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium régi könyvtára 1658-ban – még eredeti, gyulafehérvári helyén –, majd 1704-ben, 1707-ben és 1849-ben háborús pusztítás áldozata lett. A mai állományt lényegében 1849 után kezdték összegyűjteni, bár természetesen törekedtek a visszamenőleges pótlásokra. E munkában – éppúgy, mint magának a kollégiumnak az újjáépítésében – kiemelkedő segítséget nyújtott Mikó Imre gróf. 1948-ban a kollégiumot államosították. A régi bibliotéka a kolozsvári egyetemi könyvtár fiókkönyvtára lett; ma már azonban ismét az erdélyi református egyházkerület tulajdona. Maga a kollégium jelenleg állami fenntartású magyar tannyelvű intézmény, református tagozattal. A kollégiumi épületek egy részét azonban már visszakapta az egyházkerület, más részük – a természetrajzi gyűjteménnyel együtt – még az önkormányzaté.

Bár a régi kollégiumi könyvtár az említett pusztítások során súlyos és pótolhatatlan károkat szenvedett, de mostani állapotában is Erdély egyik legfontosabb egyházi tulajdonú gyűjteménye. A korábban látottaktól eltérően állománya nem bibliofil gyűjtés eredménye és nem teológiai jellegű, ám magyar oktatástörténeti szempontból valószínűleg a legfontosabb erdélyi könyvtár. Lezárt, muzeális anyag, egyelőre nagyon szerény erőforrásokkal.

A tartalmában, látnivalóiban annyira gazdag gyulafehérvári vándorgyűlés minden résztvevőjének maradandó élménye marad. Köszönet illeti mindazokat, akik a találkozó megszervezésén fáradoztak, illetve a szakmai programot megvalósították. Elsősorban *Küsmődi Attilát* és kedves munkatársait illeti hála, de *Orosz Anna* fáradozása sem hagyható említés nélkül.

Öröm volna, ha a mostani gyulafehérvári találkozás nem maradna egyszeri alkalom, hanem - legalább négy-öt évenként – további, határon túli vándorgyűlések követnék.

Mányoki János